

УДК: 37.013.

DOI: 10.35254/bhu/16948130_2021_55_27

Сабырова Э.,
К. Карасаев атындагы
Бишкек мамлекеттик
университети
Алымбаева Б.,
Педагогика жана
профессионалдык
билим берүү лабораториясы

БАЛДАРГА ТУУРА ТАРБИЯ БЕРҮҮДӨГҮ УЛУУ ОКУМУШТУУЛАРДЫН КӨЗ КАРАШЫ

Кыскача мазмуну

Бул макалада авторлор, балдарга туура тарбия берүүдөгү улуу окумуштуулардын көз карашын калыптандырууну карашкан. Руханий дөөлөттөрү бай жана бекем үй-бүлө бардык мезгилдерде, баардык коомдордун бакубаттыгынын пайдубалы катары каралган. Балдарды туура тарбиялоо маселеси стратегиялык маселе катары ар дайым мамлекеттин көңүлүнүн чордонунда турушу зарыл деп эсептешет. Анткени балдарды тарбиялоо адамзат, улут, социум топтогон социалдык-тарыхый тажрыйбаны, маданиятты, руханий адеп-ахлак салттарын муундарга мурастан өткөрүүнүн куралы катары көрсөтүшкөн. Макалада педагогикалык-теориялык ойлордун негизинде тарбиялоо көрсөтүлдү. Өсүп келе жаткан муундардагы мыкты адамдык сапатты тарбиялоо жөнүндөгү ойду акыл-ойчулдар дайыма айтышкан жана дагы айтып келишүүдө. Авторлор, тарбиялоонун жашоо-тиричиликтеринин мүнөзү кандай гана өзгөрбөсүн, үй-бүлөлүк тарбия берүүдө, эреже катары, эл акылынан эленип чыккан үй-бүлөлүк осуяттарды карманаары зарыл деп карашкан.

Түйүндүү создор: үй-бүлө, мектеп, билим, эмгекке тарбиялоо, тарбиялоо, үй-бүлөлүк тарбиялоо, адеп-ахлактык, руханий баалуулуктар, окумуштуулар, көз караш.

МНЕНИЕ ВЕЛИКИХ УЧЕНЫХ О ПРАВИЛЬНОМ ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ

Аннотация

В данной статье авторы и педагоги сосредоточили внимание на формировании педагогических и теоретических подходов к работе с родителями. Они считают, что вопрос воспитания детей в семье и в школе всегда должен быть в центре внимания государства как стратегический вопрос. Потому что воспитание детей было представлено как инструмент передачи социально-исторического опыта, культуры, духовно-нравственных традиций, накопленных человечеством, нацией и обществом. В статье на основе педагогических и теоретических представлений показана роль родителей и школы в образовании. Показано, что в этнопедагогике воспитания является основной задачей родителей. Авторы статьи уделяют главное внимание трудовому в воспитании правильному образу жизни, уважения к многовековому наследию кыргызского народа и дается характеристика семейным традициям, обычаям и нравам.

Ключевые слова: семья, школа, образование, трудовое воспитание, воспитание, семейные традиции, нравственно-духовные ценности, ученые, мнение.

THE OPINION OF GREAT SCIENTISTS ON THE CORRECT UPBRINGING OF CHILDREN

Abstract

In this article, the authors and teachers focused on the formation of pedagogical and theoretical approaches to working with parents. They believe that the issue of raising children in the family and at school should always be in the center of attention of the state as a strategic issue. Because the upbringing of children was presented as a tool for the transfer of socio-historical experience, culture, spiritual and moral traditions accumulated by humanity, nation and society. Based on pedagogical and theoretical concepts, the article shows the role of parents and schools in education. The authors of the article devote the main attention to labor in the upbringing of the correct way of life, respect for the centuries-old heritage of the Kyrgyz people, and characterizes family traditions, customs and morals.

Key words: family, school, education, labor education, education, family traditions, moral and spiritual values, scientist, opinion.

Тарбия берүү процесси тарбиячы менен тарбиялануучунун өз ара таасир этүүлөрүнүн натыйжасы. Тарбиячы тарбиялык мазмундагы аракеттер менен тарбиялануучуларга таасир этет. Тарбиялануучу тарбиялык таасирлерге пассивдүү түрдө таасирленүү менен гана чектелбестен, өзү да тарбиячы-педагогдорго, өзү мүчө болгон тайпага (группага) таасир этип алардын өзүнө жасаган мамилесин өзгөртүүгө учуратат.

Негизинен алганда, тарбиялоо процесси менен окутуу процесси дайыма жарыш жана айкалышып жүрөт. Себеби, окутуу процессинде окуучулар билимге, билгичтикке жана көндүмгө ээ болуу менен бирге алардын белгилүү касиеттери, кулк мүнөздү калыптоо сөзсүз түрдө жаңы нерселерди үйрөнүү менен жүрөт. Ошондуктан, тарбиялоо процессине окутуу процессинин негизги закон ченемдүүлүктөрү дагы тиешелүү болот. [1, 42—6.]

XVI — кылым орус маданиятынын орто кылымдын алкагындагы абдан гүлдөгөн мезгили болгон.

Балдарды тарбиялоо процессин ишке ашырууда тарбиячынын ролу чоң экендигин ачып көрсөтүү үчүн көрүнүктүү орус педагогу А. С. Макаренко тарбиячыны багбан менен салыштырып, ага окшоштурган. Багбан дарактагы ашыкча, керексиз бутактарды кыркып жоготкон сыяктуу эле, тарбиячы да балага терс тарбиялык таасири бар зыяндуу, пайдасыз таасирлерден балдарды арылтат, пайдалууларын балага багыттайт. Тарбия деген баланы курчап турган ар кандай тарбиялык таасирлерди (күчтөрдү) билинер-билибес кылып ордун өзгөртүү (алмаштыруу), коррективкалао болуп саналат. Ушундай жол менен гана мугалим баланын өз айланасындагылар менен болгон бүт мамилерин өзгөртүү аркылуу баланы тарбиялайт. [4, 14-6.]

И. Г. Песталоцци — швейцариялык гуманист-педагог, демократ. Руссонун идеяларынын таасири менен Песталоцци балдар “табияттын” жетекчилиги менен, б. а. табият менен бирдикте окушу жана тарбияланышы керек деп эсептеген. Тарбиячы бак-даракты жакшылап багып, алардын өсүшү үчүн жагымдуу шарт түзгөн багбанга окшош. Бирок багбан бак-дарактардын өсүшүнө жана гүлдөшүнө таасир көрсөтө албайт, аны табият өзү жөнгө салып турат. Тарбиячы да ушул сыяктуу эле абалда болот. Тарбиячы табияттын айрым күчтөрүнүн өнүгүү процессин эч кандай сырткы күч токтотпошуна жана ага жолтоо болбошуна гана кам көрөт”.

Табияттын өзү баланын эне менен мамиле түзүүсүн жекече инсанды социалдаштыруунун биринчи баскычы табигый тарбиянын фактору катары бекемдеген. Балдардагы моралдык сезим баланын энеге болгон мамилесинен келип чыгары жөнүндө Песталоццинин айткандары менен макул болбой коюуга болбойт. “Баланын төрөлгөн сааты”, — деген аныктама абдан таамай айтылган. Бала чоңоё баштаган сайын анын байланышуу чөйрөсү да кеңейе баштайт, тактап айтканда: эне менен түзүлгөн мамиледен жамааттын мүчөлөрү менен мамиле түзгөнгө чейин, үй-бүлөлү мамиледен граждандык мамилеге чейин эле башталат.

Песталоцци аял-эне жөнүндө, анын бийик кадырбаркы жөнүндө, балдарды тарбиялоодогу зор жоопкерчилиги жөнүндө жалындуу жана көңүл эргитип жазган.

Башка педагогдордон айырмаланып, Песталоцци

үй-бүлөлүк тарбия берүүдө бирдей маанилүү роль энеге да, атага да таандык экендигин далилдейт. Балдарды үй-бүлөдө тарбиялоо — оор жана жооптуу иш. Ошондой болсо да, Песталоцци “адамдардын үй-бүлөлүк кубанычы — жашоодогу эң сонун окуя. Ал эми ата-энеге балдары тартуулаган кубаныч — бул өтө эле ыйык кубаныч” — деп белгилеген.

Улуу педагог К. Д. Ушинский белгилегендей, мугалим окутуучу эле эмес, бир эле мезгилде тарбиячы да болуш керек. Себеби, мугалим окуучунун мээсин көптөгөн билимди топтогон кутучага эмес, эң биринчиден, адамдык асыл сапаттарды сактап, аны менен таза ой жүгүртүп, мекен үчүн ак кызмат өтөгөн, боорукер, адамгерчиликтүү, акылдуу, адилеттүү, ыймандуу инсанды тарбиялап, калыптандырып чыгууга милдеттүү. [7, 51-6.]

Өсүп келе жаткан муундарды татыктуу тарбиялоо маселеси узак мөөнөттүү келечекке эсептелген стратегиялык маанидеги мамлекеттик жана коомдук эң зарыл милдет болуп саналат. “Туура тарбиялоо — бул биздин бактылуу карылыгыбыз, жаман тарбиялоо — бул биздин келечектеги кайгыбыз, көз жашыбыз, башка адамдар алдындагы бүт өлкө алдындагы күнөөбүз” (А. С. Макаренко). [3, 123-6.]

Н. И. Новиков өзүнүн агартуу ишмердүүлүгүн кеңири жайылткан. Ал падышачылык бийликке көз карандысыз болгон элдик окуу жайын уюштуруу боюнча коомдук кыймылды жетектеген, эл үчүн мектеп түзүүгө багыттаган. Ал үй-бүлөлүк мугалимдерге балдарды туура жол менен окутууга жардам берүүгө аракеттенген жана көптөгөн окуу адабияттарын, түрдүү предмет боюнча окуу китептерин чыгарган. Тарбиянын максатын ата-мекенге жана замандаштарына пайда келтирүү үчүн өз ишмердүүлүгүн багыттоочу активдүү инсанды калыптандыруудан көргөн.

Дагы адептик тарбия берүү тармагында да Новиков көптөгөн баалуу сунуштарды жасаган. Ал балдарды сүйүүнү жана сыйлоону, аларды жакшы мисалдар менен тарбиялоону зарыл деп эсептеген.

Академик Л. Новикова (Россия) бүгүнкү күндөгү мектеп тарбия иштерин жакшыртуу, биз жогоруда айткан мектеп менен үй-бүлөнүн байланышы туурасында айтып келип, учурда стереотип болуп калыптанып калган: “мектеп — окутат, үй-бүлө — тарбиялайт” деген маселени чечмелейт. [5, 214-6.]

Тарбиялоо аракеттерин камсыздоо үчүн, педагогдун өзүнүн жүрүм-туруму төмөнкүдөй ченемдери бар гуманитардык талаптарга жооп бериши керек:

1. Педагог — идея сунуштарды тез кабыл алган, ачык айрым болушу керек, окуучулардын аракетин, сезимин колдоп, аларды тынчсыздандырган

маселеде бирге болот;

2. Педагогдун жүрүм-туруму, кыймыл-аракети, жасаган иши окуучулардын көз алдында болуп, өз алдынча ойлонууга түртөт;

3. Окуучулардын кызыкчылыгын коргоп, аларга талаш-тартыш, жагымсыз кырдаалда жардам берет.

Немец педагогу И. Ф. Герbart “Тарбиялоонун максатынан келип чыккан жалпы педагогика” деген илимий эмгегинде тарбиялоо процессинин теориясынын негиздерин көрсөткөн.

Орус сынчысы В. Г. Белинский эл педагогикасынын биринчи жана башкы башаты үй-бүлөлүк турмуш экендигине токтолуп, орус эл жомокторунда элдин акылы жана фантазиясы, идеалы жана ыймандык багыттары берилгендигин айтат.

Н. Г. Чернышевский эл чыгармачылыгынын эстетиктери элдин сезимин, үрп-адатын, салттарын, ойло-рун, тилектерин акыл-эстүүлүк менен, максаттуулук менен, калк кыялын “таза, сулуулуктун башаты кандай болсо ошондой” бергендиги менен айрымаланат дейт.

Н. А. Добролюбов эл тиричилигин жана чыгармачылыгын үйрөнүү ошол элге жалпы мүнөздөмө берүү үчүн зарыл экендигин, анткени аларда элдик акылмандык тазалыгы, баеолугу, назиктиги өз алдынча башкаларга окшобостугу менен көрүнүп, тамшандыра-рын билдирет. Андыктан да К. Д. Ушинский айткандай эң биринчи тарбиячы — бул эл. Ал орус эли канча-дан бери жашап келе жатса, анын тарбиясы да ошон-чо кылымдан бери жашап келе жаткандыгын айткан.

И. З. Гликмандын пикири боюнча, орус педагогика-сындагы “воспитание” (тарбия) термини ар кандай маз-мунда чечмеленет.

1. Балдарды тарбиялоо — адамдын (баланын) өзүнө чейинки топтолгон маданиятты, чоң муундун тажрыйба-ларын үйрөнүүсү (бул терминдин мазмунун кең мааниде түшүнүү — инсанды өнүктүрүүгө, тарбияга мектеп, чөй-рө гана эмес, башка таасирлер да таасир этерин туюнтат).

2. Балдарды тарбиялоо — жаш муундарга максат-туу түрдө адамзаттын маданий тажрыйбасын берүү жана максаттуу түрдө инсанды калыптандыруу (мын-да терминдин мазмуну тар мааниде түшүнүлүп, пе-дагогикалык ишмердүүлүк жөнүндө гана сөз жүрөт).

3. Балдарды тарбиялоо — максаттуу жана ырат-туу түрдө инсандын сапаттарын калыптандыруу.

Азыркы күндөгү педагогикалык билимдердин өнүгүш деңгээлинен туруп И. З. Гликман тарбияга төмөнкүдөй аныктама берген: “Тарбия (воспитание) — адамдын мүнөзүн, эрктик сапаттарын, инсандын ба-гыт алуусун жана инсандын сапаттарын калыптандыруу үчүн максаттуу түрдө атайын шарттардын түзүлүшү жана коррективдик иштеринин жүргүзүлүшү” [4, 18-б.].

Педагогика илиминин өнүгүшүнө чоң салым кошкон педагогдордун бири И. В. Гербарт: баланы тарбиялоо ар тараптуу процесс болгон окутуунун натыйжасы деп эсеп-теген. “Воспитание через преподавание” деген идеяны айткан. Мына ушундан тартып окутуу аркылуу окуучу-ларга тарбия берүү жүрөт деген идея коомдук аң сезимге үстөмдүк кыла баштаган. Буга кошумча XIX кылымда Европада агартуу тармагынын дүркүрөп өнүгүшү ин-сандын өнүгүшүндө окутуу чоң мааниге ээ экендигин баса белгилөөгө алып келген. Ошол кезден тартып мек-тепте окулуучу предметтерди өздөштүрүү баланы тар-биялап, аны турмушка даяр кылат деген жаңылыш пи-кирдин жаралышына, сакталышына алып келген. XX кылымдын башында бул көз караш өзгөрүүгө учурай баштаган. Баланын өнүгүшүнө, тарбияланышына оку-туудан башка да оюн, эмгек, баланын чөйрөсү, бала өзү мүчө болгон топтун (группанын) турмушуна каты-шуусу өтө күчтүү таасир этээри жана алардын балага тарбия берүүдөгү ролу чоң экендиги мааниге ээ боло

баштаган. Айрыкча А. С. Макаренко, Дж. Дьюи ж. б. пе-дагогдордун эмгектери тарбияга болгон көз караштар-ды өзгөрткөн. Окутуу, билим берүү аркылуу гана адам-ды турмушка даярдоо мүмкүн эмес (бирок бүгүнкү күндө да айрым адамдар окутуу аркылуу гана баланы тарбиялоого-турмушка даярдоого болот деген иллюзи-яда жашашат) деген көз караш үстөм боло баштаган.

Тарбия деген эмне? Тарбия деп — инсандын аде-бин, аң-сезимин, ыймандуулугун максатка ылайык си-стемалуу калыптандыруу процессин түшүнөбүз. Тарбия деп — жалпы адамзаттык маданиятты улуу муундан кий-инки муунга өткөрүү процессин түшүнөбүз. [2, 67-б].

“Тарбия дегенибиз — адамзаттын социалдык та-жрыйбасын өздөштүрүү” — деген. Тарбия баланы ма-даний турмушка даярдоого багытталат. Үй-бүлөдө, мектепте, мектептен тышкаркы мекемелердин бал-дар жана жаштар уюмдарында, коомчулуктун бирдик-түү аракети аркылуу тарбия жүзөгө ашат. Инсандын калыптанышына коомдук маданий турмуш, мамле-кеттин жүргүзгөн саясаты, илимдин ар кандай тарма-гынын өнүгүшү, искусство, жалпыга маалымдоо кара-жаттары таасир этет. Эгемендүү мамлекет болгонуздан бери традициялуу диндер, традициялуу эмес диний агымдар, коомдогу формалдуу жана формалдуу эмес бирикмелер, псевдо — маданий чөйрөлөр да балдардын аң-сезимине (оң, терс) таасир этип жатышат. [6, 45-б]

Тарбия берүү өсүп келе жаткан муундун турмуш-тиричилигинин табигый булагы катары алгачкы коом-до пайда болгон. Кул ээлөөчүлүк доорунда ал кыйла өркүндөтүлгөн формага жеткен. Дал ошол учурда бай-ыркы Чыгыш өлкөлөрдө (Кичи Азия, Африка, Байы-ркы Кытай, Байыркы Индия) жазуу пайда болуп, ал-гачкы мектептер ачылган, окутуу менен тарбиялоонун ыкмалары жана эрежелери түзүлө баштаган. Мек-тептер менен педагогикалык ойлор Байыркы Греци-яда жана Байыркы Римде өнүгүүгө ээ болуп, мында өсүп келе жаткан муунду тарбиялоо, окутуу мамле-кеттин маанилүү милдеттеринин бирине айланган. Байыркы Грецияда азыркы педагогиканын өзөгүнө шайкеш келген педагогикалык теория пайда болгон.

Тарбиялоо процесси — ар бир окуучуга түздөн-түз багытталган процесс.

Педагогика илиминин башаты эң байыркы Кы-тай, Индия, Египет, Греция жана башка цивилизация-ларындагы жаш муундарды тарбиялоо боюнча су-нуштардын, пикирлердин жыйындысында жатат. Педагогикалык ой толгоолор байыркы ойчулдардын эмгектеринде айрым бир бөлүктөрү катары кезде-шет. Байыркы Грецияда жаштарды тарбиялоо, алар-ды калыптандыруу боюнча негизги сунуштар, жобо-лор пайда болгон. Ошол эле учурда, тарбиялоонун айрым бир багыты боюнча атайын эмгектер жаралган.

Сократ (б. э. ч. 469–399) жаңы нерселерди үйрөтүүдө суроо жооп методдун иштеп чыккан. Үйрөнүүчүнүн тигил же бул багыттагы ой толгоосун сурамжылап, ага жаңы ишмердүүлүктөрдү, жаңылыктарды түшүрүү жолу эффективдүү болоорун аныктаган.

Платон (б. э. ч. 427–347) илимий трактаттарында тар-биялоо процессинин маңызын, анын мазмунун жана аларды уюштуруу формалары боюнча илимий көз-ка-

раштарды жазган.

Аристотель (б.э.ч. 348–322) адеп-ахлактык, акыл-эс, дене тарбиясы боюнча классикалык эмгектерди жазып, биринчилерден болуп окутуу процессинде окуучулардын жаш курактык өзгөчөлүгүн эске алуу зарылчылыгын белгилеген. Анын педагогика илимине арналган “Этика”, “Жан жөнүндө”, “Саясат” жана башка эмгектери жарык көргөн.[6, 70-б]

Педагогдун жеке мүнөзү тууралуу көпчүлүк сурамжылоодо белгиленгендей, мугалимге акылдуу, билимдуу, өз ишин билген профессионал, эмгекчил, боорукер, камкор, тартиптуу, тил табыша билген деген сыяктуу мүнөздөмө берилет. Көпчүлүк мүнөздөмөлөр мугалимдин адеп-ахлактык сапаттарына тиешелүү.

Жыйынтыктап айтканда, педагогика жаатындагы кесип так компетенттүүлүк менен жеке сапаттардын биримдиги баланын, өспүрүмдүн, жаш балдардын жүрүм-турумуна жана ой жүгүртүүсүнө сереп салууга көмөк бериши керек. Билим берүү уюмдарынын администрациясы жана мугалимдер ар бир баланын тарбиялоо диагностикасынын тажрыйбаларын билиши жана алардын өсүшүнө көмөк бериши зарыл [8, 160-б.]. Жемиштүү тарбиялоону уюштуруу үчүн, педагогдордун эн маанилуу иши — бул ата-эне менен окуучулардын ортосундагы карым-катнашты бекемдөөсү болуп эсептелет.

Адабияттар

1. Алимбеков А. Кыргыз элинин билим берүү салттары / Алимбеков А. — Б.: Алтын тамыр. — Б., 1997. — 62 — б.
2. Кукушин В. С. Основы педагогики. / В. С. Кукушин. — М., 2002. — 218с
3. Макаренко А. С. Книга для родителей / А. С. Макаренко. — М., 1986. — 463 с
4. Мурзаев М. С. Тарбиялоонун психологиясы / Мурзаев М. С. — Ош, 2008. — 80-б
5. Новиков А. М. Основания педагогики / Новиков А. М. — М.: Издательство «Эвес», 2010. — 208 с.
6. Рахимова М. Р. Педагогикалык ойлордун жана билим берүүнүн тарыхы / М. Р. Рахимова, Т. В. Панкова, А. Т. Калдыбаева. — Б., 2002. — 256-б.
7. Ушинский К. Д. О народности в общественном воспитании / К. Д. Ушинский. — Избр. пед. соч.: В 2 томах. — т. 1. — М.: Педагогика, 1974. — 123 с.
8. Гуль Муаммед. Формирование гуманистической позиции подростков через привитие нравственно-духовных ценностей // Вестник БГУ им.К.Карасаева. — 2014. — №4 (30). — С.159-161.